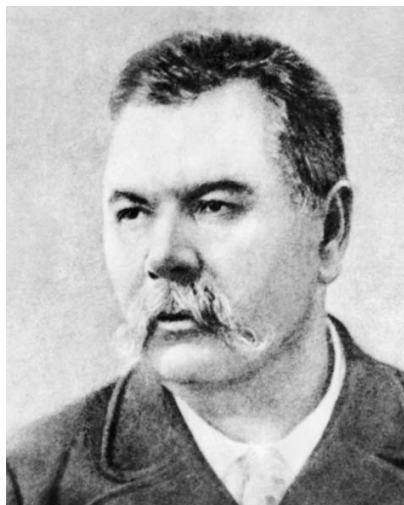

КРОПИВНИЦЬКИЙ Марко Лукич (10(22). 05. 1840, с. Бежбайраки, нині Кропивницьке Новоукраїнського району Кіровоградської обл. — 08(21). 04. 1910, похований у Харкові) — драматург, актор, режисер, естрадний виконавець, композитор, хормейстер, театральний художник. Батько [Олександри](#), [Володимира](#) та [Ольги](#), дід [Ігоря](#) Кропивницьких. Закінчив чотирикласну школу в м. Бобринець (нині Кіровоградська обл., 1856). У 1862–63 був вільним слухачем юридичного факультету Університету св. Володимира у Києві. 1863–71 працював на канцелярських посадах у повітових установах Бобринця та Єлисаветграда (нині Кропивницький), де брав участь в аматорських виставах. 1863 написав першу п'єсу «Микита Старостенко, або Незчуєшся, як лихо спобіжить» (1873 переробив її і вперше виставив під назвою «Дай серцеві волю, заведе у неволю»).

У листопаді 1871 дебютував як актор у ролі Стецька («Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка) на професійній сцені в Народному театрі І. та Д. Моркових і М. Чернишова в Одесі, де став також режисером українських вистав. У травні–серпні 1874 на чолі власної української трупи виступав у С.-Петербурзі. У квітні–жовтні 1875 — актор і режисер українського, так званого тоді, Руського народного театру Товариства «Руська бесіда» у Галичині. У період заборони українського театру (Емський указ) 1876–81 працював оперетковим актором російських мандрівних труп, одну з яких очолював. Восени 1881, перетворивши російську трупу Г. Ашкаренка у Кременчуці (нині Полтав. обл.) на українську, виступав із нею у Харкові (кін. 1881) та Києві (січень 1882), чим сприяв відновленню українського театру в межах Російської імперії. Восени 1882 в Єлисаветграді організував власну українську антрепризу, з якою виступив з великим успіхом у Києві (1883

директором цієї трупи став М. Старицький). 1883–85 ця трупа провела свої перші триумфальні гастролі в Одесі, Миколаєві, Єлисаветграді, Києві, Житомирі, Новочеркаську, Таганрозі, Воронежі (усі — Росія), Харкові, Кишиневі, де показала вистави п'єс українських класиків — І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка і власних п'єс М. Кропивницького, М. Старицького та ін. Після цих виступів у Києві наприкінці 1883 начальник Київського (Київ., Подільської та Волинської губ.) і за сумісництвом — Малоросійського (Полтавської та Чернігівської губ.) генерал-губернаторства О. Дрентельн категорично заборонив цій трупі виступати в межах 5-ти зазначених губерній (ця заборона тривала до 1893). У 1885 трупа М. Старицького розділилася на дві, одну з яких очолив К., з яким залишилося ядро його колишнього колективу (М. Заньковецька, М. Садовський, П. Саксаганський, згодом — І. Карпенко-Карий, Г. Затиркевич-Карпинська). К. здійснив 1886 спробу засвідчити С.-Петербургу та Москві відроджене українське театральне мистецтво. Успіх гастролей був надзвичайний. Різні соціальні верстви С.-Петербурга сприйняли українські вистави як вияв високого реалістичного мистецтва на тлі тогочасного російського театру.

Серед здивованих неймовірним визнанням українських акторів була й родина імператора Олександра III, для якої було влаштовано спеціальні покази вистав. Із С.-Петербурга трупа К. переїхала 1887 до Москви, де мала не меншу популярність, восени 1887 повернулася знову до С.-Петербурга, а в січні 1888 — до Москви. Це не сподобалося імперській владі, яка вбачала у виставах колективу К., як і згодом інших українських труп, вияви українського сепаратизму, і від того часу театральна цензура «свирипствовала», розглядаючи тексти українських п'єс, почалася довготривала система знущання над усіма п'єсами українських драматургів і заборони окремих вистав. У тогочасній пресі з'явилися полярні оцінки діяльності трупи К. — від захоплення до заперечення. Були навіть спроби переманити провідних акторів трупи, передусім М. Заньковецьку, на імператорську сцену. Мистецьку перемогу українських артистів визнали навіть найлютіші вороги українців, які не визнавали їхнього права на свою мову і культуру. В цьому полягало основне значення героїчного вчинку К. Упродовж наступних років очолював власні трупи з оновленими складами акторів (1888–93; 1894–1900), з якими він не менш вдало виступав не тільки на українській етнічній території, зокрема і на Правобережній Україні (1893 там відновлено право грати українські вистави), а й на Дону (Ростов, Новочеркаськ), Кубані (Катеринодар, нині

Краснодар), у Бесарабії (Кишинів), Москві, С.-Петербурзі, містах Центральної Росії (Курськ, Орел, Воронеж, Твер, Псков), на Північному Кавказі і Закавказзі (Ставрополь, Владикавказ, Тифліс, нині Тбілісі, Батум, нині Батумі, Кутаїсі, Баку), у Криму (Сімферополь, Севастополь, Керч, Ялта), Білорусі (Мінськ, Гомель, Бобруйськ), на території Литви (Вільно, нині Вільнюс, Ковно, нині Каунас), Польщі (Варшава). 1900–03 очолював так звану об'єднану трупю корифеїв українського театру — «Малоруську трупю М. Л. Кропивницького під орудою М. К. Садовського і П. К. Саксаганського за участю М. К. Заньковецької», створену на базі труп К. і П. Саксаганського. Триумфальні виступи цього колективу відбулися у Полтаві, Катеринославі (нині Дніпропетровськ), Миколаєві, Києві, Москві, Харкові, Одесі, Кишиневі, Житомирі.

У період 1882–1903 створив і поставив свої найкращі п'єси: «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Глитай, або ж Павук», «По ревізії», «Дві сім'ї», «Зайдиголова», «Олеся», «Замулені джерела», «Перед волею», «Нашествіє варварів», «Супротивні течії», «Конон Блискавиченко», «Мамаша», в яких з реалістичних позицій відобразив підневільне життя українського народу. Вийшовши 1903 з об'єднаної трупи, працював у менш відомій трупі Ф. Волика (до 1904), згодом на власному хуторі Затишок поблизу с. Сподобівка Куп'ян. пов. Харків. губ. (нині Шевченків. р-н Харків. обл.) і власній квартирі у Харкові (1902–05). У 1908–10 за станом здоров'я періодично гастролював в українських трупах Л. Сабініна, О. Суслова, Т. Колесниченка. В останній період життя написав п'єси, які царська цензура через волелюбні мотиви визнала непридатними для виставлення, а саме: «Розгартіяш», «Скрутна доба», а також п'єси «Старі сучки і молоді парості», «Зерно і полова», «Страчена сила», які позначені новими політичними ідеями, спричиненими революційними подіями 1905–07 у Росії та віяннями нової європейської естетичної системи, національно-патріотичними мотивами, зумовленими активізацією українських революційних сил, зокрема заснуванням РУП у Харкові (1900). Усього К. написав 41 п'єсу. Серед них є десять інсценізацій і переробок творів І. Котляревського, Т. Шевченка, М. Гоголя та ін. Велике пізнавальне значення мають мемуари К. та його епістолярна спадщина. На жаль, весь його архів згорів 1917 на хуторі Затишок.

К. був визнаний сучасниками як найбільший український актор, який успадкував реформаторські принципи реалістичної гри від М. Щепкіна і К. Соленика, він створив ніким не перевершені сценічні образи у власних виставах, п'єсах І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, які вже були класиками, у виставах видатних сучасників М. Старицького, І. Карпенка-Карого та ін. Він був переконаний, що основне

місце в театрі посідає актор. Глибоке розуміння сутності акторської творчості забезпечило К. успіхи в режисерській діяльності: його визнано і в Україні, і в С.-Петербурзі та Москві одним із творців мистецтва режисури в новітньому українському театрі, якої бракувало на імператорських сценах; він випередив деякі реформаторські принципи у режисерській діяльності засновника МХАТу К. Станіславського. К. утвердив в Україні реалістичний театр, ідентифікуючи його досягнення з найвищими здобутками тогочасних західноєвропейських і російських театрів, узагальнив попередній досвід становлення режисерської майстерності, підніс режисуру як один з вирішальних компонентів театрального мистецтва. Своїми заслугами в утвердженні українського професійного театру після тривалої перерви його діяльності в Російській імперії набув слави «батька українського театру» і першого серед плеяди корифеїв української сцени. Повертаючись із одеських гастролей, помер у потязі Харківсько-Миколаївської залізниці.

Основні твори

Повний збірник творів М. Кропивницького: У 3 т. Х., 1895–1903; Твори: У 7 т. Х.; К., 1929–31; Твори: У 6 т. К., 1958–60; Музичні твори: У 3 т. К., 1977; рос. перекл. – Пьесы. Москва; Ленинград, 1960.

Рекомендована література

1. Корифеи украинской сцены. К., 1901;
2. Рулін П. Життя і творчість М. Л. Кропивницького // Кропивницький М. Твори. К., 1929. Т. 1;
3. Кропивницький Марко Лукич. Збірник статей, спогадів і матеріалів. К., 1955;
4. Йосипенко М. Марко Лукич Кропивницький. К., 1958;
5. Український драматичний театр: Нариси історії: У 2 т. К., 1967. Т. 1;
6. Кропивницький В. М. Із сімейної хроніки Марка Кропивницького (Спогади про батька). К., 1968;
7. Киричок П. Марко Кропивницький. Життя і творчість. К., 1968;
8. Спогади про Марка Кропивницького. К., 1990;
9. Новиков А. Художній універсум М. Кропивницького. Х., 2006;
10. Піскун І. М. Л. Кропивницький – організатор, режисер, актор українського театру. К., 2008;
11. Пилипчук Р. Я. Марко Кропивницький і питання про початок українського професійного театру // Наук. вісн. Київ. університету театру, кіно і телебачення. К., 2011. Вип. 8.

Р. Я. Пилипчук

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Кропивницький Марко Лукич / Р. Я. Пилипчук // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-2121>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).